

Türkçe Sözlük'te Arapça Kelimelerle ve Edatlarla Kurulan, Arapçada Kullanılmayan Terkiplerin Yapı Bakımından Tasnifi

Structural Classification of Compounds Formed with Arabic Words and Prepositions, Not Used in Arabic in Turkish Dictionary

Sevsen ABUHANNOUD BÜYÜK¹

Öz

Dilde kelime türetme faaliyetleri, dili koruyan ve dilin gelişimini sağlayan bir etkidir. İnsanlar kelime türeterek kendi dillerini söz varlığı ve ifade çeşitliliği açısından zenginleştirmiştir. Türkler özellikle Osmanlı Dönemi'nde yeni kelimeler ve terkipler türetmekle beraber dilin anlatım gücünü hızla artırmıştır. O dönemde Arapçadan ve Farsçadan özellikle alıntı yapılarak birçok kelime yeni anlam kazanmış, anlam ve ses değişimine uğramış veya başka yabancı kelime ile birleşerek yeni terkipte kullanılmıştır. Ayrıca Arapça unsurlardan, Arapçada kullanılmayan, yeni terkipler de türetilmiştir. *Adedimürettep* (Ar. adet + Ar. mürettep), *galatihis* (Ar. galat + Ar. his) ve *hâlihazır* (Ar. hâl + Ar. hazır) gibi. Bu çalışmada TDK'nin son baskısı Türkçe Sözlük'teki Arapça unsurlarla kurulan terkipler incelenecektir. Çalışmada bu terkipler, *Arapça unsurlardan oluşan Arapça izafet yapısına göre kurulan terkipler*, *Arapça unsurlardan oluşan ve Farsça izafet yapısına göre kurulmuş terkipler* ve *Arapça unsurlardan oluşan eksiz terkipler* şeklinde üç ana tasnif altında, anlamsal ve yapı bakımından incelenecektir. Derlenen terkiplerin, farklı yüzyıllarda hazırlanan muhtelif Türkçe sözlüklerdeki durumları incelenecektir. Ayrıca Farsça ve Arapça sözlüklerdeki durumları da araştırılacaktır. Çalışmanın sonunda Türkçe Sözlük'te Arapça unsurlarla kurulan terkiplerin Türkçede hangi izafet kalıbına göre kurulduğu belirlenecektir. Ardından terkiplerin oluştuğu kelimelerin asıl anlamları ve Türkçe sözlüklerdeki anlamları açıklanarak varsa anlam değişimi tespit edilecektir. Çalışmada terkiplerin hâlihazırda Arapçadaki karşılıkları verilerek Türkçede türetilen terkiplerle alakasının olup olmadığı da açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türkçe Sözlük, İzafet, Arapça Terkipler, Arapça Kelimeler, Birleşik Kelimeler

ABSTRACT

Word derivation activities in the language are a factor that protects and ensures the development of the language. People have enriched their language in terms of expression by deriving words. The Turks, especially in the Ottoman Period, have rapidly increased the expressive power of the language and derived new words and combinations. At that time, many words gained new meanings, changed their meanings and sound, or were combined with the other foreign words and used in a new composition, especially by quoting from Arabic and Persian. In

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Sevsen Abuhannoud Büyük (Dr. Öğr. Üyesi),
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan
Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve
Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye.
E-posta: sawsan_abuhanod@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2378-2589

Başvuru/Submitted: 04.04.2022
Revizyon talebi/Revision requested:
21.12.2022
Son revizyon/Last revision received:
13.05.2023
Kabul/Accepted: 21.06.2023

Atıf/Citation: Abu Hannoud, Sawсан. "Türkçe Sözlük'te Arapça Kelimelerle ve Edatlarla Kurulan, Arapçada Kullanılmayan Terkiplerin Yapı Bakımından Tasnifi." *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology* 33, 1 (2023): 319-340. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1098060>

addition, new compounds not used in Arabic were derived from Arabic elements. Such as *Adedimürettep* (Ar. aded + Ar. mürettep), *galathis* (Ar. galat + Ar. his) and *hâlihazır* (Ar. hâl + Ar. hazır). In this study, the compositions formed with the Arabic elements in the last edition of the Turkish Dictionary of TDK will be examined. In this study, these compositions will be analyzed semantically and structurally under three main classifications: *compositions formed according to Arabic possessive construct*, *compositions formed according to Persian possessive construct* and *compositions formed without the possessive construct*. Compiled compositions will be examined in Turkish dictionaries prepared in different centuries. Compositions will also be explored in Persian and Arabic dictionaries. At the end of the study, it will be determined according to which possessive construct the compositions formed with Arabic elements in Turkish Dictionary are established in Turkish. Then, the actual meanings of the words in which the compositions are formed and their meanings in Turkish dictionaries will be explained, and the meaning change, if any, will be determined. In the study, by giving the Arabic equivalents of the compounds derived in Turkish will be tried to explain whether it is related to each other.

Keywords: Bashkir Folklore, Bridal Ballads, Epicedium, Vocabulary, Theme

EXTENDED ABSTRACT

Linguistic influence between Turks and Arabs have continued for centuries. This influence is still going on among them, but to a lesser extent than before. The entry of the Turks into Islam is the first reason that led them to learn the Arabic language and to give it a high value and sanctity as well. After the religious factor comes the economic, social, cultural and political factor, which had a great impact on the Turks learning Arabic and the Arabs also learning the Turkish language. According to the Turkish Dictionary, the latest version, there are approximately 6512 Arabic words in the Turkish language, and therefore the Arabic language, compared to other foreign languages, occupies the first place in terms of the number of words in the Turkish language. The presence of Arabic words in the history of the Turkish language has fluctuated and varied from time to time. But we can say that the peak of the use of Arabic words was during the Ottoman period, and the use of the Turkish language among the Arabs was during the same period.

The Arabic language in the Ottoman Empire enjoyed such an important position that some of the Ottomans had the desire to make Arabic as the official language at that time. There is no doubt that the Arabic language was a primary source for importing words and thus a strong source for the development of the Turkish language to keep pace with progress in the scientific, political, philosophical, humanitarian and other fields at that time. For the Turks, the Arabic language was not a foreign language, but they considered it as their language alongside with the Turkish language. Therefore, their quotation from the Arabic language was not limited to words only, but rather they quoted linking and prepositional letters such as *w*, *ma'*, *ila* “and, with, to” and they quoted from Arabic vowels such as tanven “” and semi-sentences *illa Allah* (illallah) and proverbs *men daqqaka duqqah* and some expressions like *ma aile. inshallah* and many more.

What draws attention in the Turkish language is the Turks use of Arabic words, like the use of Arabs in terms of deriving and generating new words, even if they are not used in Arabic. Like the word *aileve* (ailevi), which means “familial” or the word *mafkura* (mefkura) which means “ideal”. These words are derived from other Arabic words, but they are not used in Arabic. In addition to that, there are also Arabic words that have been compounded to replace

one word, such as *zauk w safa* (zevküsefa) and many other compounds that we will study in this research. Some of these compounds that are not used in the Arabic language were created based on the Persian addition template or the Arabic addition template, and some were installed without any addition. Such as *jennat makan* (cennetmekan).

In this paper, compounds that consist of Arabic linguistic elements have been recorded, but these compounds are not used in the Arabic language. These compounds are in the Turkish dictionary, latest version. They are morphologically categorized based on the addition template in which they are found. Compounds were classified under three divisions, compositions formed according to Arabic possessive construct, compositions formed according to Persian possessive construct and compositions formed without the possessive construct. After classifying these compounds, their meaning and use in the Turkish language were studied and their equivalents in the Arabic language were added separately. At the end of the study, the compounds will be determined according to which possessive construct the compositions formed with Arabic elements in Turkish Dictionary are established in Turkish. Then, the actual meanings of the words in which the compositions are formed and their meanings in Turkish dictionaries will be explained, and the meaning change, if any, will be determined. In the study, by giving the Arabic equivalents of the compounds derived in Turkish will be tried to explain whether it is related to each other.

Giriş

Her dil zamanla diğer dillerden sesler, ekler, kelimeler vb. unsurları alarak değişime uğramaktadır. Türkçede de yabancı kelimeler diğer dillerde olduğu gibi anlam ve ses değişimine uğramıştır. Bu durumun bir sonucu olarak yabancı kelimeler, bazen hedef dilin ekleriyle veya vezinleriyle bazen de kendilerine göre türetilerek yeni şekillerde kullanılır. Türkçede, Arapçada kullanılmayan Arapça kelimelerin türetildiği görülmektedir. Mesela, *acil* > *aciliyet*, *aile* > *ailevi*, *fikir* > *mefkûre* gibi kelimeler Türkçede, Arapçada başka kelimelerin vezinlerine benzetilerek türetilmiştir. Bazen Arapça kelimeler yabancı kelimelerle de birleştirilerek yeni kelimeler veya terkipler şeklinde kullanılmıştır.

Türkçede başka kelime ile birleşen bu Arapça kelimeler şöyle tasnif edilebilir: *Türkçe kelime ile birleşen Arapça kelimeler*, *Arapça kelime ile birleşen Arapça kelimeler* ve *diğer dillerden alınmış kelime ile birleşen Arapça kelimeler*'dir.¹ *Vatansever* (Ar. + Tr.), *kitapsever* (Ar. + Tr.) ve *günâşık* (Tr. + Ar.) gibi kelimeler, Türkçe kelime ile birleşen Arapça kelimelerdir. Arapça kelime ile birleşen Arapça kelimeler'den *ilmühaber* (ilim + haber), *kazasker* (kâzi + asker) ve *lahmacun* (lahm + acin) gibi kelimeler örnek olarak verilebilir.

Yabancı kelime ile birleşen Arapça kelimelerden örnekler; *mikrocerrahi* (Fr. + Ar.), *hoşsohbet* (Far. + Ar.) ve *hücumbot* (Ar. + İng). Bu tür birleşik kelimeler (terkipler) Arapçada kullanılmamaktadır. Tabii unutulmamalıdır ki Arapçada kullanılan ve Türkçeye geçen terkipler de mevcuttur. *Adabımuâşeret*, *ahlatierbaa*, *alimallah* ve *allahualem* gibi.

Türkçede türetilmiş olan Arapça birleşik kelimeler (terkipler), bir kelime olarak değerlendirilirken Arapçada cümle veya şibhi cümle (eksik cümle) olarak değerlendirilebilir. Söz gelişi, Türkçede “önsezi” anlamında kullanılan *hissikablelvuku* حِسِّنْ قَبْلَ الْوُفُوعِ Arapçada *hiss* (duygu), *kable* (önce) ve *el-vuku*'dan (olmak, düşmek) oluşmaktadır. Arapçada böyle bir kelime kullanılmamaktadır. Ancak yapı bakımından incelendiğinde bir isim cümlesi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla çalışmamızda bu tür kelimeler için hem Arapçaya hem Türkçeye göre uygun olduğu düşünülen “terkip” ismi kullanılarak incelenecektir. Terkip kelimesinin anlamı, Türkçede “birleşim, birleştirme, bir araya getirme / tamlama / bileşim” anlamlarına gelmektedir. Bu anlamlara bağlı kalarak Türkçe Sözlük'te incelenecek Arapça terkipler iki şekilde tasnif edilebilir: birincisi tamlama şeklinde olan terkipler, ikincisi ise birleştirilmiş iki kelimedenden oluşan terkiplerdir. Türkçe Sözlük'te araştırılan terkipler bitişik yazılmıştır. Dolayısıyla çalışmada da aynı şekilde yazılması tercih edilmiştir.

Bu çalışmada Türkçede Türkler tarafından türetilen veya Farsçadan Türkçeye geçen ancak Arapçada kullanılmayan terkipler incelenmiştir. Bu terkipler TDK'nin son baskısı (2019) Türkçe Sözlük'ten derlenmiştir.² Terkipler, *Arapça unsurlardan oluşan ve Arapça izafet yapısına göre kurulan terkipler*, *Arapça unsurlardan oluşan ve Farsça izafet yapısına göre kurulan terkipler* ve *Arapça unsurlardan oluşan eksiz terkipler* şeklinde üç ana tasnif altında anlam ve yapı bakımından incelenmiştir.

1 Bk. Sawsan Abu Hannoud, “Türkçe Sözlük'te Arapça kelimelerle kurulan birleşik sözlerin tasnifi”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (2021), 786-801.

2 Türkçe Sözlük çevrim içi olarak araştırılmıştır. Erişim adresi, <https://sozluk.gov.tr/>.

Derlenen terkiplerin, Türkçe, Farsça ve Arapça sözlüklerdeki anlamları ve yapıları incelenecektir. Çalışmada, Türkçe Sözlük'te Arapça unsurlarla kurulan terkiplerin, Türkçede hangi izafet kalıbına göre kurulduğu belirlenecektir. Ayrıca Terkiplerin oluştuğu kelimelerin asıl anlamları ve Türkçe sözlüklerdeki anlamları açıklanarak varsa Türkçedeki anlam değişimi tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece terkiplerin hâlihazırda Arapçadaki karşılıkları verilerek Türkçede türetilen terkiplerle alakasının olup olmadığı da açıklanmaya gayret edilecektir.

Arapça ve Farsça İzafetler

İzafet kelimesi Arapçada ve Farsçada bizdeki “tamlama” kelimesinin karşılığında kullanılmaktadır. Türkçede ve özellikle Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça terkipler kurulurken bazen Arapça bazen de Farsça tamlama şekline göre türetilmiştir. Osmanlı Türkçesinde Arapça tamlamalar Farsça tamlamalara nazaran daha az kullanılmıştır.³ Arapça tamlamaya göre kurulan terkiplerde her iki kelimenin Arapça olması şart iken Farsça tamlamada olan terkiplerde kelimeler Farsça veya yabancı kelime de olabilmektedir.⁴ Bu çalışmada Türkçe Sözlük'teki Arapça terkiplerin hangi tamlama şeklinde olduğu tespit edilmeden önce Arapça ve Farsça tamlamalar ve terkipler hakkında kısaca bahsedilecektir.

Muzaf (tamlanan) ve *muzafun ileyh*'ten (tamlayan) oluşan Arapça tamlamalar *manevî* ve *lafzî* olarak iki türe ayrılır.⁵ *Manevî* tamlamalarda, tamlama tamlanana anlam kazandırır. Bu anlam, terkibi *marife* yani belirli isim tamlamasına dönüştürür. *Qavlü'l-hükemâ* قَوْلُ الْحُكَمَاء (hakimlerin, bilgelerin sözü) terkipteki gibi. Veya bu tamlamalarda verilen anlam, terkibi *tahsis* eder. *Kitâbu târih* كِتَابُ تَارِيخ (tarih kitabı) örneğindeki gibi. Kitabın türünün tarih olduğu tamlama kullanılarak belirtilmiştir.

Arapça *lafzî* tamlamalarda ise tamlanan şimdiki, gelecek veya her zamanda gerçekleşen olayı vafeden unsur olur.⁶ Bu tür tamlamalarda tamlanan *ism-i fâil* (nâsır gibi), *ism-i meful* (mansûr gibi), *sıfat-i müşebbehe* (emîn gibi) ve *mübhem isimler* (gayr gibi) şeklinde kullanılabilir. Arapça *lafzî* tamlamalar için örnekler: *muḥâribü'l-'aduv* مُحَارِبُ الْعَدُو (düşmanla savaşan) ve *mahzumu'l-hakk* مَهْضُومُ الْحَقِّ (hakkı yenmiş olan).

Manevî ve *lafzî* tamlamaların arasındaki temel farklardan biri, harfi tariftir. *Manevî* tamlamada, tamlanana harfi tarif eklenemezken *lafzî* tamlamadaki tamlananda *er-racülü el-ḥasenü'l-ḥuluk* الرَّجُلُ الْحَسَنُ الْخُلُقِ (güzel ahlaklı adam) örneğindeki gibi kullanılabilir.

Arapça tamlamalarda, tamlayan *-el* (harfi tarif) ile başladığında, harfi tarifteki *-l* harfi, *şemsî* veya *kamerî* olarak iki şekilde bulunabilir. *Şemsî* “-l” harfi, terkipte okunmayıp tamlananın son harfi, tamlayanın harfi tariften sonraki ilk harfiyle bağlanarak okunur. *Rabbu's-semâvât* رَبُّ السَّمَاوَاتِ terkipteki gibi. *Kamerî* “-l” harfi ise *muḥâribü'l-'aduv* مُحَارِبُ الْعَدُو (düşmanla savaşan) örneğindeki gibi okunur. Arapçada “-l” harfinin, *şemsî* veya *kamerî* olması tamlayanın

3 Faruk Timurtaş, *Osmanlı Türkçesine Giriş 1* (İstanbul: Alfa, 2013), 162.

4 Timurtaş, *Osmanlı Türkçesine Giriş 1*, 162.

5 Mahmud Magalse, *en-Nehiv eş-Şâfi* (Amman: Mu'essestu'r-Risale, 1997), 364.

6 Magalse, *en-Nehiv eş-Şâfi*, 365.

başladığı harfe bağlıdır. Arapçada *-t, -s̄, -d, -z, -r, -z, -s, -ş, -ş, -z̄, -t, -z, -l* ve *-n* harfleri *şemsi*'dir. *-elif, -b, -c, -h, -h, -', -ğ, -f, -k, -k, -m, -h, -v, -y* harfleri ise *kameri*'dir.

Arapçada bu çalışmada belirlediğimiz *terkip* kelimesine *murekkeb* مُرَكَّب denir. Arapçada yaklaşık 8 farklı *murekkeb* türü vardır. *Muzaf* (tamlanan) ve *muzaf ileyh*'ten (tamlayan) oluşan tamlamalar bu *murekkeb* 'lerden biridir. Arapçada tamlanan ve tamlayanından oluşan terkiye *murekkeb izâfi* denir.

Arapçada harfi tarif veya harfi atıf gibi edatlar kullanılmadan kurulan terkiplere *murekkep mezcî* denir. *hadramevt* حَضْرَمَوْت (hadr + mevt) ve *sabah mesâ* صَبَاح مَسَاء (sabah + mesâ) gibi. Bu çalışmadaki *cennetmekan, kazasker* ve *keyfekeder* vb. terkipler Arapçadaki *murekkep mezcî*'ye benzemektedir. Türkçede bu tür kelimelere *birleşik kelime* denir. Bu sebepten dolayı ayrı bir başlık altında incelenmesi tercih edilmiştir.

Farsçada tamlamalar Arapçada olduğu gibi *muzaf* (tamlanan) ve *muzaf ileyh*'ten (tamlayan) oluşmaktadır. Farsça tamlamanın Latin hurufatına aktarılmasında ilk kelimesi, *-İ* harfi ile biter, *nâr-ı duzah* terkipteki gibi. Tamlanan *-e* veya *-i* harfi ile biterse Arapça harflerde hemze “ء” harfi eklenirken (اهالى مملكت) terkipteki yazıldığı gibi) Latince harfli terkiplerde tamlama harfi *-İ* kelime değişikliği yapılmadan eklenmektedir. *Ehâli-i memleket* gibi. Farsça tamlananın son harfi *-â* veya *-û* olursa, izafet harfi *-İ* eklenmeden önce *-y* harfi yazılmaktadır. *Âhû-yı deşt* terkipteki gibi.

Farsça tamlamalarda iki farklı terkip oluşturulabilir. Birincisi *tavsîfi*, ikincisi ise *izaîfi*'dir.⁷ *Tavsîfi* terkipteki (sıfat tamlaması) ikinci kelime sıfatken *izaîfi* terkipteki isimdir. Söz gelişi, *şâir-i meşhûr* terkipteki ikinci kelimesi sıfat olduğuna göre bu terkip *tavsîfi*'dir. Farsça ve Arapça tamlamalar yapı açısından birbirlerine benzemektedir. Bu sebepten dolayı Türkçede bu iki izafet kalıbı uyumlu bir şekilde kullanılıp Arapça kelimeler Farsça izafet kalıbında kullanılabilmiştir.

1. Arapça Unsurlardan Oluşan ve Arapça İzafet Yapısına Göre Kurulan Terkipler

aksülamel (عَكْس + اَمَل / aks + amel)

Aksü'l-amel (işin tersi) karşılığı için Türkçe Sözlük'te “teпки, reaksiyon” denmektedir. Bu terkip Arapça ‘aks “ters” ve ‘amel “yapılan iş, fiil” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *aksülamel*'e *reddetu fi'l* رَدُّهُ فِعْلٌ denir.⁸ OTA sözlüğünde *aksülamel* terkipteki edebiyatta kullanıldığı “bir cümlenin veya mısranın altını üstüne getirmekle bir başka cümle veya mısra meydana getirme” anlamı da verilmiştir.⁹

Aksülamel terkipteki Arapça izafet kuralına göre kurulmuştur.

7 Timurtaş, *Osmanlı Türkçesine Giriş 1*. 180-181.

8 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük* (Ankara: Fecr Yayınları, 2011), 35.

9 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2017), 27.

alelacayip (‘alâ + ‘acâib¹⁰ / العجائب + على)

Türkçe Sözlük’te “çok acayip, bambaşka” anlamında olan *ale’l-acayip* (harikalar üzerine) terkihi Arapça harfi cer ‘alâ “üzerinde, üzerine, üstüne” ve ‘acâib “tuhaflar / harikalar” unsurlardan oluşmaktadır. Arapçada *alelacayip* terkihinin anlam karşılığı ‘acîb عَجِيب kelimesidir.¹¹

Türkçede *alelacayip* terkibine benzeyen *alelacele*, *alelade*, *alelfevr* ve *alelhesâb* vb. terkipler de bulunmaktadır.

Alelacayip terkihi Arapça izafet şekline göre kurulmuştur.

alessabah (‘alâ + şabâh / الصَّبَاح + على)

Ale’s-sabah (sabah üzerine) Türkçe Sözlük’te “sabah erkenden” demektir. Bu terkip Arapça harfi cer ‘alâ “üzerinde, üzerine, üstünde” ve şabâh “sabah vakti” unsurlardan oluşmaktadır. Arapçada *alessabah* terkihinin karşılığında *mubekkiren* مُبَكِّرًا kelimesi kullanılır.¹² Bu terkip TSV sözlüğünde¹³ *sabaha yakın* karşılığı şeklinde verilerek terkihin Türkçede uzun süredir kullanıldığı gösterilmektedir.

Türkçede *alessabah* terkibine benzeyen *alesseher*, *alesseviyye*, *alettacil*, *alettafsil* ve *alettahkik* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Alessabah terkihi Arapça izafet kalıbına göre kurulmuştur.

aliyyülâlâ (‘aliyy + a’lâ / على + أعلى)

Aliyyü’l-âlâ (yükseğin daha yükseği) Türkçe Sözlük’te “en güzel, en iyi, mükemmel” anlamında kullanılır. Bu terkip Arapça ‘aliyy “yüksek” ve a’lâ “daha yüksek” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *aliyyülâlâ*’ya *el-efzâl* الأفضل denir.¹⁴

Aliyyülâlâ terkihi Arapça izafet kalıbına göre kurulmuştur.

daüssıla (dâ’ + şıla / دَاءٌ + صِلَةٌ)

Türkçe Sözlük’te *daü’s-sıla* (kavuşma hatalığı) “yurt özlemi” demektir. Bu terkip Arapça *dâ’* “hastalık” ve *şıla* “kavuşma” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *daüssıla*’ya *el-hanînu ile’l-vaṭan* الخنن إلى الوطن denir.¹⁵ *Hanîn* حنين “özlem” ve *ile’l-vaṭan* “vatan” demektir. Türkçede *sıla* kelimesinin “vatanına gitme” anlamından hareketle “vatan, memleket” anlamı da kazanmıştır.¹⁶ Dolayısıyla *daüssıla* terkihindeki *sıla* kelimesinin *vatan* kelimesi ile alakası oradan gelmektedir.

Türkçede *daüssıla* terkibine benzeyen *daüssaleb*, *daüssebat*, *daüssedef* ve *daüssevâd* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Daüssıla terkihi Arapça izafet kalıbına göre kurulmuştur.

10 Türkçe Sözlük’te *acayip* kelimesinin transkripsiyonu ‘acâ’ib şeklinde yazılmıştır.

11 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 42.

12 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 43.

13 Mertol Tulum, *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Sözvarlığı* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 1519.

14 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 47.

15 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 297.

16 Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, haz. Paşa Yavuzarslan (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2015), 1080.

maalmemnuniye (ma' + memnûniyye / مع + المَمْنُونِيَّة)

Maa'l-memnuniye (mutlu olmak ile) terkibi Türkçe Sözlük'te “isteye isteye, seve seve, memnunlukla, memnuniyetle” demektir. Bu terkip Arapça *ma'* “ile” ve *memnûniyye* “mutlu, memnun olmak” kelimesinden oluşmaktadır. Arapçada *maalmemnuniye*'ye karşılık olarak *bi-küllî surûr* بِكُلِّ سُورُور ifadesi kullanılabilir.¹⁷ *Surûr* “mutluluk, memnuniyet” demektir.

Türkçede *maalmemnuniye* terkibine benzeyen *maalkerâhe*, *maalesef*, *maalcemâa* ve *maalfihhar* gibi terkipler de bulunmaktadır. Bu terkip Arapça izafet kalıbına göre kurulmuştur.

2. Arapça Unsurlardan Oluşan ve Farsça İzafet Yapısına Göre Kurulan Terkipler**adedimürettep ('adedd+ müretteb / عَدَد + مُرْتَب)**

Türkçe Sözlük'te “tam sayı” anlamında olan *aded-i mürettep* (düzenli sayı) terkibi Arapça *'aded* “sayı” ve *müretteb* “düzenli” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *adedimürettep*'e *'adedün sahih* عَدَدٌ صَحِيحٌ denir.

Türkçede *adedimürettep* terkibine benzeyen *adediaslî*, *adediferd*, *adedimevhûm*, *adedirütbî* ve *adedimuntak* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Türkçede *'aded* ve *müretteb* kelimelerinin arasına *-i* harfi eklenerek *adedimürettep* Farsça izafet yapısında kullanılmıştır.

amiriita (âmir + i'îâ / أَمِير + إِعْطَا)

Türkçe Sözlük'te *amir-i ita* (verme âmiri) terkibi “ita amiri” yani “ödemeye yetkili kimse” demektir. Bu terkip Arapçada *âmir* ve *i'îâ* kelimelerden oluşmaktadır. Arapçada *âmir* “buyuran, emir veren” ve *i'îâ* “vermek” anlamında kullanılır. Arapçada *amiriita*'ya *muhavvel bi's-sarf* مُحَاوَّلٌ بِالصَّرْفِ denir. Arapça *muhavvel* “yetkili” ve *sarf* “ödeme” demektir.

Türkçede *amiriita* terkibine benzeyen *âmirimücbir* terkibi de vardır.

Türkçede Arapça kökenli *âmir* ve *i'îâ* kelimeleri birleştirilerek *amiriita* Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

galatihis (galaṭ + hiss / غَلَط + حِس)

Türkçe Sözlük'te “yanılsama” anlamında olan *galat-ı his* (yanlış duygu) terkibi, Arapçada *galaṭ* “hata” ve *hiss* “duygu” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *galatihiss*'e *vehm* وَهْمٌ denir.

Türkçede bu terkiibe benzeyen *galatimeşhur*, *galatıbasar*, *galatielvân*, *galatıfâhiş* ve *galatihikat* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Türkçede *galatihis* terkibi Farsça izafet kalıbına göre kurulmuştur.

17 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 766.

hâkimiyetimilliye (hâkimiyet + milliyeye / حَاكِمِيَّة + مِلِّيَّة)

Hâkimiyet-i milliye (milletin egemenliği), Türkçe Sözlük'te “ulusal egemenlik, millî egemenlik” anlamında kullanılır. Arapçada *hâkimiyet* “egemenlik” ve *milliyeye* “dinle ilgili” demektir. Arapçada *hâkimiyetimilliye*'ye *siyâdetün vataniyye* سِيَادَةُ وَطَنِيَّة veya *siyâdetün kavmiyye* سِيَادَةُ قَوْمِيَّة denir.

Bu terkip Türkçede *hâkimiyet* kelimesinden sonra *-i* harfi eklenerek *hâkimiyetimilliye* Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

hâlihazır (hâl + hâzîr / حَال + حَاضِر)

Hâl-i hazır (şimdiki durum) Türkçe Sözlük'te “şimdiki durum, bugünkü durum” demektir. Bu terkip Arapça *hâl* “durum”, ve *hâzîr* “şimdi” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *hâlihazır*'a *el'an* الآن, *el-vaktü 'r-râhin* ¹⁸ الوقت الراهن veya *el-vaktü 'l-hâli* الوقت الحالي denir. *Hâlihazır* Türkçe *-da* bulunma eki ile *hâlihazırda* şeklinde de kullanılmaktadır.

Türkçede, Arapça *hâl* ve *hâzîr* kelimeleri arasına *-i* harfi eklenerek *hâlihazır* terkihi Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır.

harcîâlem (harc + âlem / حَرْج + عَالَم)

“Herkesin alabileceği, herkesin kullanabileceği, herkesin işine yarayan, her keseye uygun / hiçbir özelliği olmayan, yeniliği olmayan, basmakalıp” anlamında olan *harç-ı âlem* (âlem harcı) terkihi, Arapçada *harc* ve *âlem* kelimesinden oluşmaktadır. Arapçada *harc* “gider, masraf / rekolte / uygun”¹⁹ ve *âlem* “dünya” anlamındadır. Arapçada *harcîâlem*'e *munâsib* مُنَاسِب (uygun) veya *mubtezel* مُبْتَدَل denir.²⁰

Kamus-ı Türki²¹ ve Lügat-i Nâci sözlüğünde²² *harcîâlem* terkihinin Türkçe Sözlük'teki yalnızca birinci anlamı verilmiştir. Türkçe Sözlük'teki terkihin ikinci anlamı Farsçada da kullanılmaktadır. Türkçede *harcîâlem* terkibine benzeyen *harcîâm* terkihi de bulunmaktadır.

Türkçede Arapça kökenli *harc* ve *âlem* kelimeleri ile Farsça izafet kalıbına göre birleştirilmiştir.

harimiismet (harîm + işmet / حَرِيم + عِصْمَت)

Türkçe Sözlük'te *harim-i ismet* (ismetin harimi) “kutsal sayılan, korunulan yer, ocak” demektir. Arapçada *harîm* “kutsal tutulan, korunulan yer”, *işmet* “yasaklamak, engel olmak / korumak” anlamındadır. Arapçada körfez lehçesinde *harîm* “kadınlar” anlamında da

18 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 494.

19 “Uygun” anlamı Ar. sözlüklerden sadece 2008’de yazılmış *Mucemu 'l-Lugatu 'l-'Arabîyetu 'l-Mu'âsire* sözlüğünde ve Dozy'nin *Supplement Aux Dictionnaires Arabes* sözlüğünde bulunmaktadır. Kelime “uygun” anlamında en çok Suriye lehçesinde kullanılır.

20 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 500.

21 Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, 200.

22 Muallim Naci, *Lügat-i Nâci*, 433.

kullanılmaktadır. Arapçada *harimiismet*'e *mekânün muqeddes*²³ *مَكَّانٌ مُقَدَّسٌ mahrem مَحْرَم* veya *harem حَرَم* denir. Türkçede *harimiismet* terkibine benzeyen *harîmihass* ve *harîmikâ* 'beiaşk terkipleri de bulunmaktadır.

Türkçede *harimiismet* terkihi Farsça izafet kalıbına göre kurulmuştur.

hasbihâl (hasb + hâl / حَسْبُ + حَال)

Hasb-i hâl (hâlin hasbi) terkihi Türkçe Sözlük'te "söyleşi, sohbet" demektir. Arapçada *hasb* "hesap etmek / saymak", *hâl* "durum" anlamındadır. Arapçada *hasbihâl*'a *hadîs حَدِيث* veya *derdeşe دَرْدَشَة* denir.²⁴ Kamus-ı Türki sözlüğünde *hasbihâl* terkibine yalnızca "danışma" anlamı verilmiştir.²⁵ Lügat-i Nâci'de ise *hasbihâl*, "suret-i hâl, muâfık-ı hâl, musavvir-i hâl" manasında olduğu gösterilmektedir.²⁶ Lügat-i Nâci'de verilen anlam Arapçadaki *hasbe l-hâl* *حَسْبُ الخال* *şibh-i cümlesinin* anlamıyla aynıdır. Türkçede *hasbihâl* terkihi, "söyleşi, sohbet" anlamını kazanarak anlam değişmesine uğramıştır.

Türkçede, Arapça kökenli *hasb* ve *hâl* kelimeleri birleşerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

hattihareket (haft + hareket / حَظٌّ + حَرَكَةٌ)

Türkçe Sözlük'te "tutulan yol, tutulacak yol, davranış, tutum" anlamında olan *hatt-i hareket* (hareket hattı) terkihi, Arapçada *haft* "çizgi", ve *hareket* "devinim" kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *hattihareket*'e *taşarruf تَصَرُّفٌ* veya *uslûb أُسْلُوبٌ* denir.

Kamus-ı Türki'de bu terkiye "bir memura talim ve tayin ve onun haricine çıkmaması tembih olunan vazife" anlamı verilirken OTA ve Kubbealtı sözlüklerinde,²⁷ Türkçe Sözlük'teki anlamı ile aynı olan "davranış, davranma yolu" anlamı verilmiştir. Buna bağlı olarak *hattihareket* terkihi Türkçede zamanla anlam değişmesine uğramıştır. Türkçede bu terkiye benzeyen *hattuemân*, *hattuesâs* ve *hattufâsıl* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *haft* ve *hareket* kelimeleri Türkçede birleşerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

hissikablelvuku (hiss + kabl + vuqu' / حِسٌّ + قَبْلٌ + وَفُوعٌ)

Türkçe Sözlük'te "önsezi" anlamında kullanılan *hiss-i kable'l-vuku* (vukuun önceden hissedilmesi) terkihi, Arapça *hiss* "duygu", *kabl* "önce" ve *vuqu'* "olmak 'olay olmak gibi'" unsurlardan oluşmaktadır. Arapçada *hissikablelvuku*'ya *hâcis*²⁸ *هَاجِسٌ* veya *hads حَدْسٌ* denir. *Hissikablelvuku* terkihi Kamus-ı Türki'de madde başı olarak değil, *hissimukaddem* açıklamasında

23 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 502.

24 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 503.

25 Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, 438.

26 Muallim Naci, *Lügat-i Nâci*, 203.

27 "Kubbealtı Lugatı".

28 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 528.

yazılmıştır.²⁹ Türkçede *hissikablelvuku* terkibine benzeyen, *hissiderûnî*, *hissikalbî*, *hissihal*, *hissiselim* vb. gibi terkipler de bulunmaktadır.

Hissikablelvuku terkibindeki *kablelvuku* ismi Arapça izafet şekline göre kullanılmıştır.

Bu terkipteki Arapça kökenli unsurlar Türkçede *hiss* kelimesinden sonra *-i* harfi eklenerek Farsça kalıbında kullanılmıştır.

inkisarîhayal (inkisâr + hayâl / اِنْكِسَارٌ + حَيَالٌ)

İnkisar-ı hayal (hayalin kırılması) Türkçe Sözlük'te “beklediğini, umduğunu bulamamaktan doğan düş kırıklığı, hayal kırıklığı” demektir. Arapçada *inkisâr* “kırılmak”, *hayâl* ise “imge” demektir. Arapçada *inkisarîhayal'e* *haybetü emel* حَيْبَةُ اَمَلٍ denir,³⁰ *İnkisarîhayal* terkibine benzeyen *inkisârîmizâc*, *inkisârîhavâtır* ve *inkisârîziyâ* terkipleri de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *inkisâr* ve *hayâl* kelimeleri, Türkçede Farsça izafet kalıbına göre birleştirilmiştir.

istifsarihatır (istifsâr + hâţir / اِسْتِفْسَارٌ + حَاطِرٌ)

Türkçe Sözlük'te “hâl hatır sorma” anlamında olan *istifsar-ı hatır* (hatırın sorulması) terkiibi Arapçada *istifsâr* “soruşturmak / araştırmak / sormak” ve *hâţir* “gönül, kalp, düşünce, fikir” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *istifsarihatır'a* *su'âlün 'ani 'l-hâl* سُوْالٌ عَنِ الْحَالِ denir. Türkçede *istifsarihatır* terkibine benzeyen *istifsarihaber* terkiibi de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *istifsâr* ve *hâţir* kelimeleri, Türkçede birleşerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

kabzîmal (kabz + mâl / كَبْزٌ + مَالٌ)

Kabz-ı mal (mal alıcısı) Türkçe Sözlük'te “meyve ve sebze üreticileri ile satıcılar arasında aracılık eden kimse, sebze meyve toptancısı, komisyoncu” demektir. Bu terkip Arapça *kabz* “tutmak / almak” ve *mâl* “para / taşınır veya taşınmaz varlık” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *kabzîmal'a* Farsçadan alıntı olan *simsâr* سِمْسَارٌ veya Arapça kökenli *dellâl* دَلَالٌ denir.³¹ Türkçede *kabzîmal* terkibine benzeyen *kabzîruh* ve *kabzîervâh* terkipleri de vardır.

Türkçede, Arapça kökenli *kabz* ve *mâl* kelimeleri birleşerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

kaydıhayat (kayd + hayât / كَيْدٌ + حَيَاتٌ)

Türkçe Sözlük'te “yaşıyor olma durumu” anlamında kullanılan *kayd-ı hayat* (hayatın kaydı) terkiibi, Arapçada *kayd* “bağlamak / kaydetmek” ve *hayât* “canlı olma durumu” kelimelerinden oluşmaktadır. TSV sözlüğünde *kaydıhayat* terkiibi zarf olarak “ölünce, lil-memât” anlamında

29 Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, 467.

30 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 572.

31 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 602.

“kayd-i hayatile” şeklinde madde başı olarak verilmiştir.³² Türkçede bu terkiye benzeyen *kayduhtirazî*, *kayduhtiyat* ve *kayduhtiyatî* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapçada *qayd* ve *hayât* kelimelerinden önce ‘alâ “harfi cer” getirilerek, ‘alâ *qaydi*’l-*hayât* عَلَى قَيْدِ الْحَيَاة şeklinde gibi “yaşıyor olma durumu” anlamında kullanılır. Türkçede *kayduhayat* terkihi, Arapçadaki ‘alâ *qaydi*’l *hayât* şibh-i cümlesinden esinlenerek türetilmiş olabilir.

Arapça kökenli *qayd* ve *hayât* kelimeleri Türkçede birleşerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

kayduhtiyat (qayd + ihtiyât / قَيْدٌ + اِخْتِيَاظٌ)

Qayd-ı ihtiyat (ihtiyatın kaydı) Türkçe Sözlük'te “temkinli davranma, ihtiyatlı olma” demektir. Bu terkip Arapça *qayd* “bağlamak / kaydetmek” ve *ihtiyât* “sakınmak / yedek” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *kayduhtiyat*’a, *hazer* حَزْرٌ denir. Türkçede *kayduhtiyat* terkihi benzeyen *kayduhtirazî*, ve *kayduhayat* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *qayd* ve *ihtiyât* kelimeleri Türkçede birleşerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

kiyasımukassem (kiyâs + muqassem / قِيَاسٌ + مُقَسَّمٌ)

Kiyas-ı mukassem (bölünmenin ölçülmesi) Türkçe Sözlük'te “ikilem” demektir. Bu terkip Arapça *kiyâs* “ölçmek / ölçü” ve *muqassem* “bölünmüş” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *kiyasımukassem*’e *kiyâs akren* قِيَاسٌ أَكْرَنٌ veya *mudile* مُعْضَلَةٌ denir. OTA³³ ve Kubbealtı sözlüklerinde³⁴ terkipteki *muqassem* kelimesi, -e harfi ile değil “mukassim” şeklinde -i harfi ile yazılmaktadır. Arapçada *muqassem* kelimesi “bölünmüş” anlamında kullanılırken *muqassim* kelimesi “bölen” anlamında kullanılmaktadır.

Türkçede bu terkiye benzeyen *kiyasımüdellet*, *kiyasımülhak*, *kiyasımüselsel* ve *kiyasınefs* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *kiyâs* ve *muqassem* kelimeleri Türkçede birleşerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

kuvayimilliyе (kuvâ + milliye / قُوَى + مِلِّيَّةٌ)

Türkçe Sözlük'te *kuva-yı milliye* (millî kuvvetler) terkihi, “Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Yunanların İzmir’i işgal etmeleri ve Anadolu’da ilerlemeleri üzerine kurulan ve onlara karşı savaşan millî teşkilat” demektir. Arapça, *kuvâ* “güçler” ve *milliye* “dinle ilgili” kelimelerinden oluşmaktadır. Bu terkip, Osmanlıların kullandıkları özel bir terim olduğu için Arapçada Türkçedeki gibi *kuva milliye* قُوَى مِلِّيَّةٌ şeklinde kullanılabilir.

Türkçede *kuvayimilliyе* terkihi benzeyen *kuvayıaskeriyе*, *kuvayıakliyye*, *kuvayıtabiiye* ve *kuvayumumiyе* gibi terkipler de bulunmaktadır.

32 Tulum, XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Sözvarlığı, 1115.

33 Devellioğlu, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 596.

34 “Kubbealtı Lugatı”.

Arapça kökenli *kuvâ* ve *milliye* kelimelerinden oluşan *kuvayımilliye* terkihi Türkçede Farsça izafet kalıbına göre türetilmiştir.

medariiftihar (medâr + iftiḥâr / مَدَار + اِفْتِخَار) / medarımâişet (medâr + ma'îşet / مَدَار مَعِيشَت)

Medar-ı iftihar (iftiharın kaynağı) Türkçe Sözlük'te “övünülen, onur duyulan, iftihar edilen şey veya kimse” demektir. Bu terkip Arapça *medâr* “yörünge, eksen / bir konuda çevresinde dolaşılan en önemli nokta” ve *iftiḥâr* “övünç” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *medariiftihar* terkihin karşılığı olarak *maḥḥara* مَفْحَرَة kullanılır.

Türkçe Sözlük'te *medar-ı maişet* (yaşamın kaynağı) terkibine “geçimi sağlayacak koşul, iş” anlamı verilmiştir. *Medarımâişet* terkihi, Arapça *medâr* ve “yaşam” anlamındaki *ma'îşet* kelimesinden oluşmaktadır. Arapçada *medarımâişet* terkibine *ma'îş* مَعِيشَ veya *ma'îşet* مَعِيشَةٌ denir.

Osmanlı Türkçesinde Arapça kökenli olan ve Farsçada da kullanılan *medar* kelimesinin kullanım alanının geniş olduğunu söylemek mümkündür. Mesela, TSV sözlüğünde *izzet medar*, *se'adet medarî*, *devlet medar*, Lügat-i Nâcî'de *medârıkıyam*, *medârîta'ayyuş*, *medarımefharet*, *medaritemettu*, ve Kamus-ı Türki'de *medarîhayat*, *medarîstifade*, *medârîkelam* ve *medârîteveşşül* gibi terkiplerde kullanıldığı görülebilmektedir. Bu çeşitli terkiplerden Türkçe Sözlük'te sadece *medariiftihar* ve *medarımâişet* terkipleri bulunmaktadır.

Türkçede *medariiftihar* ve *medarımâişet* terkipleri Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

medyunuşükran (medyûn + şukrân / مَدْيُون + شُكْرَان)

Türkçe Sözlük'te “teşekkür borçlu” anlamına sahip *medyun-u şükran* (şükran borcusu) terkihi, Arapça *medyûn* “borçlu” ve *şukrân* “teşekkür etmek” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *medyunuşükran* terkibine karşılık *medyunun lehu bi's-şükri* مَدْيُونٌ لَهُ بِالشُّكْرِ ifadesi kullanılabilir.

Türkçede *medyun* kelimesi yalın şekilde TSV, Lügat-i Nâcî ve Kamus-ı Türki sözlüklerinde verilip, ilk OTA sözlüğünde *medyûnişükran*, *medyûnimüflis* ve *medyûnimümâtil* gibi terkip hâlinde kullanıldığı görülmektedir.

Arapça kökenli *medyûn* ve *şukrân* kelimeleri Türkçede birleşip Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır.

noktainazar (nuḡta + nazar / نَقْطَةٌ + نَظْر)

Türkçe Sözlük'te “görüş, görüş açısı” anlamı olan *nokta-i nazar* (bakış noktası) terkihi, Arapça *nuḡta* “küçük işaret, benek” ve *nazar* “bakmak, görmek” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *noktainazar* yerine *vichetü nazar* وَجْهَةٌ نَظْرٌ kullanılmaktadır.³⁵ *Vichet* ise “açı, yön” anlamındadır.

35 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 844.

Türkçede *noktainazar* terkbine benzeyen *noktaifeyz*, *noktaigaleyan*, *noktaigurûb*, *noktaiincimad*, *noktaiinhilâl*, *noktaiinkulâb*, *noktaisukut*, *noktaitatbik*, *noktaitemas* ve *noktaitulû* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *nuqta* ve *nazar* kelimeleri Türkçede birleşilerek Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır.

rahleitedris (rahle + tedsîs / رَحْلَةٌ + تَدْرِيسُ)

Rahle-i tedris (tedris rahlesi) Türkçe Sözlük'te “birinin bilgisi ve görgüsü altında alınan eğitim” demektir. Bu terkip Arapça *rahl* “deve semeri / ev / ev mobilyası” ve *tedrîs* “öğretmek” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapça sözlüklerde *rahl* kökünden *ruhle* veya *rihle* kelimeler geçmektedir. Ancak Türkçedeki -r harfi üstünlükten *rahle* şeklinde geçmemektedir. Arapçada *ruhle* “gidilecek yer”, *rihle* ‘ise “yolculuk, göç, başka yere intikal etmek” anlamında kullanılır. Arapçada *rahleitedris* terkbine yakın *rihlet'u-tedrîs* رِحْلَةُ التَّدْرِيسِ terkihi, mecazen “eğitim serüveni, eğitim yolculuğu” anlamında kullanılır. Arapçada Türkçe Sözlük'teki *rahleitedris* terkbinin karşılığı için *ta'lim* تَعْلِيمِ kelimesi kullanılabilir.

Rahle kelimesine Türkçe Sözlük'te, Lügat-i Nâcî ve Kamus-ı Türki'de “üzerinde kitap okunan, yazı yazılan, bazıları açılıp kapanabilen alçak, küçük masa” anlamı verilmiştir. Ancak bu sözlüklerde kelimenin uğradığı ses veya anlam değişmesi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kamus-ı Türki'de *rahle* kelimesi açıklandıktan sonra, *dirsekleri rahle-i mütala'a ve tedristen ayrılmadı*, örneği verilmiştir.³⁶ Bu örnekten hareketle *rahle-i mütala'a ve tedris* “ders görme masası” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca OTA sözlüğünde *rahleitedris* terkbine bakıldığında yalnızca “ders görme masası” anlamı verildiği görülür.³⁷ Buna bağlı olarak Türkçede *rahleitedris* terkbinin zamanla anlam değişmesine uğradığı söylenebilir.

Türkçede *rahle* kelimesi Arapça *rahl* kökünden türetilerek *tedrîs* kelimesi ile birleştirilip Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır.

reisicumhur (re'îs + cumhûr / رَيْسٌ + جُمْهُورٌ)

Türkçe Sözlük'te “cumhurbaşkanı” anlamına sahip olan *reis-i cumhur* (cumhur reisi) terkihi, Arapça *re'îs* “başkan” ve *cumhûr* “topluluk, cemaat” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada “cumhurbaşkanı”na Türkçedeki gibi *reisicumhur* değil, *re'îsü'l-cumhûriye* رَيْسُ الْجُمْهُورِيَّةِ denir.³⁸

Reisicumhur terkihi TSV ve Kamus-ı Türki sözlüklerinde bulunmayıp Lügat-i Nâcî'de *cumhur* kelimesinin açıklamasında belirtilmiştir (Muallim Nâcî, 94: 2009). OTA sözlüğünde *re'îs* kelimesi yerine aynı kökünden türetilen “baş” anlamında *re's* رَأْسِ kelimesi kullanılmıştır. “Re's-i cumhur” şeklindeki gibi.³⁹

36 Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, 994.

37 Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1022.

38 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 928.

39 Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1036.

Türkçede *reisicumhur* terkibine benzeyen *reisikabile* ve *reisivükelâ* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *re'îs* ve *cumhûr* kelimeleri Türkçede birleştirilerek Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır.

resmikabul (resm + kabûl / رَسْمٌ + قَبُولٌ)

Türkçe Sözlük'te *resm-i kabul* (kabul resmi) terkihi “kabul töreni” demektir. Bu terkip Arapçada *resm* “resim yapmak, çizmek” ve *kabûl* “onaylamak, razı olmak” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *resim* kelimesinin aynı kökünden türetilen ve “tören” anlamında kullanılan *merâsim* مَرَامِيم kelimesi kullanılmaktadır. Arapçada *resmikabul*'e *haflün resmî* حَفْلٌ رَسْمِي denir.

Türkçede *resmikabul* terkibine benzeyen *resmita 'mîd*, *resmiselâm* ve *resmikadîm* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *resm* ve *kabûl* kelimeleri Türkçede birleşip Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır.

sebkihindi (sebk + hindî / سَبْكٌ + هِنْدِي)

Türkçe Sözlük'te *sebk-i hindi* (hindi sebk) “XVII. yüzyılda divan şiirinde başlayan, karmaşık mazmunlara, hayal oyunlarına, güç anlaşılır, alışılmadık benzetmelere dayanan süslü bir anlatım biçimi” demektir. Bu terkip Arapça *sebk* “eritmek / sözü güzel ve düzgün biçime koymak” ve *hindi* “Hindistan’la ilgili” kelimelerinden oluşmaktadır.

Türkçede edebi olarak *sebk* “bir ifâdenin tertip tarzı, üslûbu” anlamında kullanılır.⁴⁰ Dolayısıyla Kubbealtı sözlüğünde belirtildiği gibi *sebkihindi* “Hint üslûbu” demektir.⁴¹

Türkçede *sebkihindi* terkibine benzeyen *sebkikelâm*, *sebkimefsûl*, *sebkimevsûl* ve *sebkimürekkeb* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Türkçede *sebk* ve *hindî* kelimeleri birleştirilerek Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır. *seneidevriye* (sene + devriyye / سَنَةٌ + دَوْرِيَّة)

Türkçe Sözlük'te “yıl dönümü” anlamında kullanılan *sene-i devriye* (devriye senesi) terkihi, Arapçada *sene* “yıl” ve *devriyye* “düzenli tekrarlanan durum” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada “yıl dönümü”ne karşılık olarak *zîkrâ seneviyye* ذِكْرَى سَنَوِيَّة kullanılır.⁴² Arapçada *zîkrâ* “hatıra, anı” ve *seneviyye* “yıllık” anlamında kullanılır.

Türkçede *seneidevriye* terkibine benzeyen *hareketidevriye*, *vekâletidevriyye*, *seneinhirâfiyye*, *seneişemsiyye* ve *seneikameriyye* terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *sene* ve *devriyye* kelimeleri Türkçede birleştirilerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

40 “Kubbealtı Lugatı”.

41 “Kubbealtı Lugatı”.

42 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 965.

sevkitabii (sevķ + ṭabî'î / سَوَقٌ + طَبِيعِي)

Türkçe Sözlük'te “içgüdü” anlamında olan *sevķ-i tabii* (tabii sevķ) terkipleri, Arapça *sevķ* “götürmek, itmek” ve *ṭabî'î* “doğal” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *sevkitabii* terkiplerine karşılık olarak *ġarīze* عَرِيْزَةٌ kullanılır. Türkçede bu terkiplere benzeyen *sevķiasker*, *sevķikelam*, *sevķitabîat* ve *sevķigarīze* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *sevķ* ve *ṭabî'î* kelimeleri birleştirilerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

sitteisevir (sitte + ṣevr / سِتَّةٌ + ثَوْرٌ)

Sitte-i sevir (sevrin altısı) Türkçe Sözlük'te “öktüz soğuşu” demektir. Bu terkip Arapça *sitte* “altı” ve *ṣevr* “boğa” kelimelerinden oluşmaktadır. Kamus-ı Türkî'de *sitteisevir* için Nisan ayının ilk altı gününde olan fırtınalarıyla bilindiği şeklinde belirtilmiştir.⁴³ Arap ülkelerinde Nisan ayının iklimi Türkiye'dekinden farklı olduğu için *sitteisevir* teriminin karşılığı bulunmamaktadır. Ancak Arapçada da bu terim izah edilerek Türkçedeki gibi *sitteisevir* şeklinde kullanılabilir.

Türkçede Arapça kökenli *sitte* ve *ṣevr* kelimeleri birleşerek Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır.

sukutuhayal (suķûṭ + ḥayâl / سُكُوطٌ + حَيَالٌ)

Türkçe Sözlük'te *sukut-u hayal* (hayal düşmesi) “hayal kırıklığı” demektir. Bu terkip Arapça *suķûṭ* “düşmek” ve *ḥayâl* “zihinde oluşan imge” kelimelerinden oluşmaktadır. Bu terkip ilk -ı harfi ile *sukût-ı hayal* şeklinde Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır. Daha sonra zamanla -u harfi ile bağlanmıştır. Mesela, OTA sözlüğünde “sukût-ı hayal” şekliyle yazılmıştır.⁴⁴ Arapçada *sukutuhayal*'a *ḥaybetü emel* حَيْبَةُ أَمَلٍ denir.⁴⁵

Türkçede bu terkiplere benzeyen *sukûtnevraķ*, *sukûtıcenîn*, *sukûtıahşâ* ve *sukûtıhakk* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *suķûṭ* ve *ḥayâl* kelimeleri Türkçede Farsça izafet kalıbına göre kurulmuştur.

tahsisatimesture (taḥşîşât + mestûre / تَخْصِيصَاتٌ + مَسْتَوْرَةٌ)

Türkçe Sözlük'te “örtülü ödenek” anlamında olan *tahsisat-ı mesture* (örtülü tahsisat) terkipleri, Arapça *taḥşîşât* “tahsis edilmiş şeyler” ve *mestûre* “örtülü” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *tahsisatimesture* terimine karşılık olarak *el-mizâniyyetü 's-sevdâ* المِيزَانِيَّةُ السَّوْدَاءُ (siyah bütçe) ifadesi kullanılabilir.

Türkçede Arapça kökenli *taḥşîşât* ve *mestûre* kelimeleri birleşerek Farsça izafet kalıbına göre kullanılmıştır.

43 Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 1074.

44 Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1123.

45 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 1008.

tercümeihâl (terceme + hâl / تَرْجَمَهُ + حَال)

Tercüme-i hâl (hal tercümesi) Türkçe Sözlük'te “öz geçmiş” demektir. Bu terkip Arapça *terceme* “çeviri” ve *hâl* “durum, vaziyet” kelimelerinden oluşmaktadır. *Tercümeihâl* terkibine karşılık Arapçada *sîre* سِيرَةٌ veya *es-sîretü 'z-zâtiyye* السَّيْرَةُ الذَّاتِيَّةُ denir.⁴⁶ Lügat-i Nâcî, Kamus-ı Türki ve OTA sözlüklerinde *tercümeihâl* terkibindeki *tercüme* kelimesi üstünlü -c ile *terceme* şeklinde geçmektedir. Arapçada *terâcim* kelimesi, “çeviren” anlamında *tercemân* ve *tercüman* kelimesinin çoğuludur. Farsçada Arapça kökenli *terâcim* kelimesi anlam değişmesine uğramıştır.

Terceme ve *hâl* Arapça kökenli kelimeler Türkçede birleşip Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

teşrikimesai (teşrik + mesâ'î / تَشْرِيكَ + مَسَاعِي)

Teşrik-i mesai (mesai teşriki) Türkçe Sözlük'te “bir gaye uğruna kurulan çalışma ortaklığı, birlikte çalışma, iş birliği” demektir. Bu terkip Arapça *teşrik* “ortak etmek” ve *mesâ'î* “çabalar” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *teşrikimesai* terkibine karşılık olarak *te'âvun* تَعَاوُن kullanılabilir.⁴⁷ *Teşrikimesai* Farsçada da kullanılmaktadır.⁴⁸

Arapça kökenli *teşrik* ve *mesâ'î* kelimeleri Türkçede birleştirilerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

yediemin (yed + emîn / يَدٌ + أَمِين)

Türkçe Sözlük'te *yed-i emîn* (emin el) “birden çok kişi arasında hukuki durumu çekişmeli olan bir malın, çekişme sonuçlanıncaya kadar emanet olarak bırakıldığı kimse” demektir. Bu terkip Arapça *yed* “el” ve *emîn* “dürüst, güvenilir” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *yediemin*'e *mustevde* مُسْتَوْدَع denir.

Türkçede *yediemin* terkibine benzeyen *yedi'ulyâ*, *yedisüflî*, *yedibeyâz* ve *yediiktidâr* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *yed* ve *emîn* kelimeleri Türkçede birleştirilerek Farsça izafet kalıbında kullanılmıştır.

3. Arapça Unsurlardan Oluşan Eksiz Terkipler**cennetmekân (cennet + mekân / جَنَّةٌ + مَكَان)**

Cennetmekân Türkçe Sözlük'te “cennetlik” demektir. Bu terkip, Arapça *cennet* “uçmak” ve *mekân* “yer” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *cennetmekân*'a *ehlu 'l-cenne* أَهْلُ الْجَنَّةِ

46 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 1073.

47 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 1078.

48 Kanar, *Büyük Farça-Türkçe Sözlük*, 181.

(cennet ehli) denir.⁴⁹ Kamus-ı Türkî⁵⁰ ve Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi⁵¹ sözlüğünde *cennetmekân* terkinin Farsça olduğu yazılmaktadır.

Bu terkinin, TSV sözlüğünde bulunduğuna göre Türkçede uzun süredir kullanıldığı söylenebilir. Türkçede bu terkiye benzeyen *cennetmakam*, *cennetmakarr* ve *cennetnazîr* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli kelimelerden oluşan Farsça alıntı *cennetmekân* terkihi, Türkçede Farsçadaki gibi ek kullanılmadan türetilmiştir.

Hidrellez (hıdır + ilyâs / خضِر + إِيَّاس)

Türkçe Sözlük'te "Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl buluştuklarına inanılan 6 Mayıs günü / her yılın 6 Mayıs gününde kutlanan geleneksel bayram" demektir. Arapçada *hıdır* ve *ilyâs* kelimeleri isim olarak kullanılmaktadır. *İlyâs* İbranice bir isimdir.⁵² *Hıdır* Arapçada "yeşillik" anlamında kullanılır.⁵³ el-Tehnâvi'nin *Keşşâfu İstilâhâti'l-Funûn ve'l-Ulûm* sözlüğünde, Sofilerde *Hıdır* "açmak, yaymak, genişlemek" ve *İlyâs* "almak, tutmak" anlamları kinaye olarak kullandıkları belirtilmiştir. Arapçada *Hidrellez*'e 'idür 'r-rabi' عَيْدُ الرَّبِيعِ (bahar bayramı) denir.⁵⁴

Lügat-i Nâci'de *Hidrellez* terkihi için Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl buluştukları güne işaret edilmediği, yerlerin yeşillenmesine ve kemale gelmesine işaret edildiği yazmaktadır. "Rumî Nisan'ın yevm-i ma'rûfuna 'ruz-ı Hızır' itlakı beyne'n-nas meşhur olduğuna göre Hızır'ın kendisi gibi hayat-ı câvidana mazhar olan Hazret-i İlyas ile o günde birleşip görüşmelerine değil, o mevsimde ihzirari arzın kemale gelmesine müstenit olmak makuldür."⁵⁵

Hidrellez terkindeki kelimeler Arapçadan ayrı olarak Türkçeye geçip aralarında ek olmadan birleştirilmiştir.

kazasker (kâzî + asker / قَاضِي + عَسْكَر)

Türkçe Sözlük'te *kazasker* "ilmiye sınıfının yüksek derecesinde bulunan devlet görevlisi / Osmanlı döneminde mahkemelerin en yetkilisi" demektir. Bu terkip Arapça *kâzî* "kadı" ve *asker* kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *kazasker* terimine karşılık olarak *re'îsü'l-kuğâti'l-eskeriîn* الْعَسْكَرِيَّيْنِ رَئِيسُ الْقُضَاةِ ifadesi⁵⁶ veya Osmanlıların kullandıkları özel bir terim olduğu için Türkçedeki gibi *kâzî* 'asker' قَاضِي عَسْكَر şeklinde kullanılabilir. Türkçede *kazasker* terkindeki *kâzî* kelimesi 'asker kelimesi ile birleştirilince kelimenin sonundaki ünlü -i harfi düşmüştür.

49 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 223.

50 Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî*, 167.

51 Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati*, 429.

52 "Lisânu'l Arab", *The Arabic Lexicon*, erişim 12.1.2022, <http://arabiclexicon.hawramani.com/search/%D8%A5%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%B3?cat=3>.

53 "el-Muhîti fi'l-Luga", *The Arabic Lexicon*, erişim 12.1.2022, <http://arabiclexicon.hawramani.com/search/%D8%AE%D8%B6%D8%B1?cat=38>.

54 Irak'ta *Hidrellez*'e 'id hıdır ve ilyâs عَيْدُ حَضِرِ وَالْإِيَّاسِ (Hızır ve İlyas bayramı) şeklinde kullanılmaktadır.

55 Muallim Naci, *Lügat-i Nâci*, 226.

56 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 661.

Kubbealtı sözlüğünde⁵⁷ bu terkinin “kâzi-i ‘asker” Farsça izafet kalıbından “kazasker” şekline geçtiği belirtilmiştir. *Kâzî asker* terkinin Farsçada da bulunmaktadır.⁵⁸ *Kazasker* terkinin TSV sözlüğünde bulunması Türkçede uzun süredir kullanıldığını göstermektedir.

Türkçede Arapça kökenli *kâzî* ve ‘*asker* kelimelerinin arasında ek kullanılmadan birleştirilmiştir.

keyfekeder (keyfe + keder / كَيْفٌ + كَدْرٌ)

Keyfekeder Türkçe Sözlük’te “pek üzerinde durulmayan, önem verilmeyen” demektir. Bu terkip Arapça *keyfe* “nasıl” ve *keder* “sıkıntı, acı” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *keyfekeder*’e *tâfih*⁵⁹ تَأْفِيهِ veya *ğayr muhim* غَيْرٌ مُهِمٌ denir. Bu terkinin TSV, Lügat-i Nâcî, Kamus-ı Türki ve OTA sözlüklerinde yazılmaması, Nişanyan sözlüğünde,⁶⁰ bu terkinin 1950-60’lardan itibaren kullanıma girdiğine dair bilgisini desteklemektedir.

Türkçede *keyfe* kelimesi ile kurulan ve Arapçada da kullanılan *keyfe-mâ-ittefaq* ve *keyfe-mâ yeşâ`u* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Arapça kökenli *keyfe* ve *keder* kelimeleri, Türkçede ek kullanılmadan birleştirilmiştir.

lahmacun (lahm + ‘acîn / لَحْمٌ + عَجِينٌ)

Lahmacun Türkçe Sözlük’te “üstüne kıyma, kıyılmış soğan, maydanoz ve baharat konularak fırında pişirilen pide türü bir yiyecek” demektir. Bu terkip Arapça *lahm* “et” ve ‘*acîn* “hamur” kelimelerinden oluşmaktadır. Nişanyan Sözlüğünde⁶¹ *lahmacun* terkinin 20. yy’dan eski hiçbir sözlükte görünmeyip ilk kez TDK sözlüğünün 1955 basımında yazıldığı belirtilmiştir. Arapçada *lahmacun*’a karşılık olarak “geniş, genişletilmiş” anlamında *şafih* kelimesinden türetilen *şafihâ* صَفِيحَةٌ kullanılabilir.

Türkçede Arapça kökenli *lahm* ve ‘*acîn* kelimeleri ek olmadan birleştirilmiştir.

sahipkiran (şâhip⁶² + kırân / صَاحِبٌ + قِرَانٌ)

Sahipkiran Türkçe Sözlük’te “güçlü ve üstün hükümdar” demektir. Bu terkip Arapça *şâhip* “arkadaş / herhangi bir niteliği olan kimse” ve *kırân* “birleştirmek / evlilik / bağ” kelimelerinden oluşmaktadır. Arapçada *sahipkiran*’a karşılık olarak *melikün kavî* مَلِكٌ قَوِيٌّ ifadesi kullanılabilir.

Sahipkiran Farsçada da bulunmaktadır.⁶³ Kamus-ı Türki’de *sahipkiran* terkinin şöyle ayrıntılı açıklanmıştır: “Müneccimlerce nihayet derecede meymenet addolunan kiran-ı sa’deynde yani Müşteri ile Zühre’nin bir burçta içtimaları esnasında doğmuş bulunan, mesut, bahtiyar, talihi yaver; daima muvaffak ve galip gelen cihangir hükümdar”.⁶⁴

57 “Kubbealtı Lügati”.

58 Kanar, *Büyük Farça-Türkçe Sözlük*, 466.

59 İşler&Özay, *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*, 661.

60 “Nişanyan Sözlüğü”, erişim 20.1.2022, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/keyfekeder>

61 “Nişanyan Sözlüğü”.

62 Türkçe Sözlük’te *sahip* kelimesinin transkripsiyonu yanlış yazılmıştır. “p” harfi yerine “b” yazılmalıdır.

63 Kanar, *Büyük Farça-Türkçe Sözlük*, 398.

64 Şemsettin Sami, Kamus-ı Türki, 1027.

Türkçede *sahipkuran* terkbine benzeyen, *sahibhurûc*, *sahibkemâl*, *sahibnazar*, *sahibsaâde*, *sahibvücûd* ve *sahibzuhûr* gibi terkipler de mevcuttur.

Türkçede Arapça kökenli *şâhip* ve *kırân* kelimelerin arasında ek olmadan Farsçadaki gibi kullanılmaktadır.

vekilharç (vekîl + ħarc / وَكَيْلٌ + حَرْجٌ)

Vekilharç (harç vekili) Türkçe Sözlük'te “kesedar” demektir. Bu terkip Arapça *vekîl* “sorumlu” ve *ħarc* “harcanan para / rızık, ücret” kelimelerinden oluşmaktadır. *Vekilharç*'a Arapçada *muvażẓaf mâlî* مُوَظَّف مَالِي (maliye memuru) denir. TSV, Lüagt-i Nâcî, Kamus-ı Türkî ve OTA sözlüklerinde *vekilharç* terkihi *vekîl-i ħarç* Farsça izafet kalıbında verilmiştir. *Vekilharç* terkihi Türkçedeki anlamıyla Farsçada da bulunmaktadır.⁶⁵

Türkçede *vekilharç* terkbine benzeyen *vekîlidevlet*, *vekîlimusahhar*, *vekîlimukayyed* ve *vekîlimutlak* gibi terkipler de bulunmaktadır.

Sonuç

TDK'nin (son baskı) Türkçe Sözlük'te Arapça unsurlarla kurulan terkipler incelendikten sonra şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1) Türkçe Sözlük'te, Arapça unsurlarla kurulan bazı terkipler kurulurken, Farsça veya Arapça izafet yapısına göre kurulmuştur. Bazıları ise ek kullanılmadan sadece iki kelime yan yana getirilerek türetilmiştir.

2) Türkçede Arapça unsurlarla kurulan terkiplerin çoğunun Farsça izafet kalıbına göre kurulduğu tespit edilmiştir. Bazı terkiplerin ise Farsçadan doğrudan Türkçeye geçtiği düşünülmektedir.

3) Çalışmada incelenen bazı terkiplerin Arapçadaki karşılığı, Türkçedekine benzerken bazıları ise tamamen farklıdır. Mesela, Türkçede *alelacayip* Arapçada *acib* kelimesi ile ifade edilir. Ancak Arapçada *teşrikimesai*'nin karşılığı, tamamen farklı olan *te'âvun* kelimesidir.

4) Türkçede bazı Arapça terkiplerin anlam veya ses değişmesine uğradığı tespit edilmiştir. Söz gelişi, *kazasker* ses değişmesine, *rahleitedris* ve *hasbihal* gibi terkipler anlam değişmesine uğramıştır.

5) Türkçe sözlükler incelendikten sonra Arapça unsurlardan türetilen terkiplerin sayısının 20. yüzyılda zirveye ulaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkçe Sözlük incelendikten sonra bu terkiplerin çoğunun kullanımdan düştüğü, Türkçe Sözlük'te mevcut olanların bile yaygın olmadığı görülmektedir.

6) Türkçede türetilen Arapça terkiplerin Osmanlı Dönemi'nde Arapçaya geçtiği ihtimali yüksektir. Fakat yukarıda açıkladığımız terkiplerden Arapçada hâlihazırda *Hıdırellez*, ve *lahmacun* terkiplerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

65 Kanar, *Büyük Farça-Türkçe Sözlük*, 682.

Bir Arap tarafından Türkçede türetilen çoğu Arapça terkiplerin anlamlarının tahmin edilebilmesi zordur. Ancak Türkçedeki anlamına bakıldıktan sonra terkiplerin ve ifade ettikleri anlamların gayet mantıklı olduğu anlaşılabilir. Sonuç olarak Türkçede incelediğimiz Arapça unsurlarla kurulan bu terkiplerin bazıları Arapçaya anlam olarak uymasa da Türkçede Türkçe bir kelime olarak kullanılıp dili zenginleştirmiştir.

Kısaltmalar

<i>Ar.</i>	Arapça	<i>OTA</i>	Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat
<i>Bk.</i>	bakınız	<i>Tr.</i>	Türkçe
<i>Far.</i>	Farsça	<i>TSV</i>	XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Sözcükleri
<i>Fr.</i>	Fransızca	<i>vb.</i>	ve benzeri
<i>haz.</i>	hazırlayan	<i>vd.</i>	ve diğerleri
<i>İng.</i>	İngilizce		

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Abuhannoud, Sawsan. “Türkçe Sözlük’te Arapça kelimelerle kurulan birleşik sözlerin tasnifi”, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 25 (2021): 786-801.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2011. Erişim adresi: <http://lugatim.com/>
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2017.
- el-Muhîrî fi’l-Luga Sözlüğü. Erişim adresi: <http://arabiclexicon.hawramani.com/search/%D8%AE%D8%B6%D8%B1?cat=38>
- İşler, Emrullah&Özay, İbrahim. *Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük*. Ankara: Fecr Yayınları, 2011.
- Kanar, Mehmet. *Büyük Farça-Türkçe Sözlük*. Tahran: Şirin, 1952.
- Keşşâfu İstîlâhâti’l-Funûn ve’l Ulûm Sözlüğü. Erişim adresi: <http://arabiclexicon.hawramani.com/search/%D8%AE%D8%B6%D8%B1?cat=26>
- Lisânu’l-Arab Sözlüğü. Erişim adresi: <http://arabiclexicon.hawramani.com/search/%D8%A5%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%B3?cat=3>
- Magalse, Mahmud. *en-Nehiv eş-Şâfi*. Amman: Mu’essestü’r-Risale, 1997.
- Muallim Naci. *Lûgat-i Nâci* (haz. Kartal, A.). Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Mucemu’l-Lugatu’l-Arabîyetü’l-Mu’âsire Sözlüğü. Erişim adresi: <http://arabiclexicon.hawramani.com/search/%D8%AE%D8%B1%D8%AC?cat=36>

Nişayan Sözlüğü. Erişim adresi: <https://www.nisanyansozluk.com/>

Supplement Aux Dictionnaire Arabes. Erişim adresi: <http://arabiclexicon.hawramani.com/search/%D8%AE%D8%B1%D8%AC?cat=34>

Şemsettin Sami. *Kamus-ı Türki* (haz. Yavuzarslan, P.) Ankara: Türk Dil Kurumu, 2015.

Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.

Timurtaş, Faruk. *Osmanlı Türkçesine Giriş 1*. İstanbul: Alfa, 2013.

Tulum, Mertol. *XVII. Yüzyıl Türkçesi ve Sözvarlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.

Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2019.